

LA FEBRE DELS
MINERALS AL MONTSENY
AL VOLTANT DEL 1900

JOAN PORTALS

Fa no gaire temps el Montseny, que avui se'ns mostra tan proper i assequible, era una muntanya plena de misteris i una font inesgotable de llegendes i relats més o menys fantàstics que es transmetien de generació en generació en les llargues vetllades d'hivern a la vora del foc. Entre aquestes llegendes n'hi havia una, estesa arreu, que assegurava que el Montseny era una muntanya rica en minerals, on abundaven les mines d'or, d'argent, de marbres i de pedres precioses, com explicava Geroni Pujades a principis del segle XVII. També en aquest segle, els religiosos Diago i Gil i el naturalista anglès Sir F. Willughby ens parlaven ja de la localització d'ametistes a la zona de Viladrau i al Matagalls. Als inicis del segle XIX, Josep Salat, en el seu *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña*, afirmava que havia sentit a parlar de recerques d'or a la Tordera. Per últim, i ja en temps més recents, el fet que el poeta que més ha cantat el Montseny, Guerau de Liost (Jaume Bofill i Mates), popularitzés el nom de "la muntanya d'ametistes" no ha fet més que continuar aquesta vella llegenda.

La realitat és, però, ben diferent. El Montseny no és una muntanya rica en minerals. La seva explotació ha estat, de sempre, d'importància més aviat escassa i gairebé sempre d'una forma força artesanal. Tot i així, és cert que tenim constància de diferents iniciatives més o menys reeixides. Així, per exemple, sabem que des d'èpoques molt antigues l'aprofitament del ferro i el coure es feia artesanalment en algunes fargues (a la Costa prop de la Tordera, a Gualba, a Arbúcies) i que també es va intentar alguna explotació de mineral de ferro a la zona.

De la mateixa manera, hi ha qui encara avui recorda l'antiga fàbrica de ciment de Campins, que explotava les margues oligocèniques dipositades al fons d'un llac format en èpoques geològiques remotes en aquella zona. Va ser la primera fàbrica de ciment natural de l'Estat espanyol i va funcionar fins als anys trenta del segle XX. Igualment, a la Castanya també es poden veure actualment les galeries que es van fer amb motiu de l'explotació d'una mina de calcopirita, mineral del qual s'extreia el coure. La mina, que inicià l'explotació a finals del segle XIX, es va abandonar l'any 1922. La causa principal de l'abandonament van ser les dificultats per transportar el mineral, que es portava amb mules fins a l'estació d'Aiguafreda. Cal dir, però, com assenyala Salvador Llobet (*El medi i la vida al Montseny*, pàg. 321), que aquesta indústria no va arrelar mai entre la gent del país, ja que els obrers que hi treballaven procedien d'Andalusia i estaven especialitzats en treballs de mineria.

Una altra mina que ha estat objecte d'exploració fins a èpoques relativament recents ha estat la de baritina al turó de Rigrós, prop de Sant Marçal, avui també abandonada i que és encara visible en la degradació dels espais vegetals de l'entorn causada per l'exploració del mineral. Avui dia, les escasses indústries extractives que existeixen al Montseny estan pràcticament totes vinculades a la construcció i es limiten a les pedreres de marbre de Gualba, a les extraccions d'àrids a la Tordera i la zona baixa de la riera d'Arbúcies, i a les de calç a Aiguafreda.

Davant d'aquesta realitat, sorprèn una qüestió que, malgrat circumscriure's bàsicament al poble de Sant Julià de Montseny, depassa l'àmbit purament local. Fent un repàs a la documentació municipal d'aquest poble generada al voltant de l'any 1900, es troben força quantitat d'escrits del districte miner de Barcelona i Girona, tots ells idèntics, notificant a l'alcalde que havia de sotmetre a informació pública determinats expedients, en virtut dels quals s'havien registrat una sèrie de mines per cercar i explotar minerals diversos, expedients que se li trametien perquè els exposés al públic per al coneixement general i perquè els possibles afectats per l'exploració poguessin presentar les seves reclamacions. I si bé és cert que si fossin expedients aïllats corresponents a èpoques diverses no serien gens estranys ni tindrien més rellevància, aquesta proliferació de sol·licituds d'exploracions, de les quals en general després no s'ha sabut res més, resulta si més no sorprenent i no pot ser fruit de cap casualitat.

Abans de comentar tots aquests casos, és interessant fer esment a un expedient una mica anterior. Potser és un fet aïllat o potser un precedent dels nombrosos casos que es donaran anys més tard, però ni que sigui a tall d'anècdota és interessant aturar-se en algun fragment d'aquest expedient conservat en la documentació municipal. Correspon a l'any 1859 i fa referència a una mina de plom situada al lloc anomenat el sot dels Fontanells i coneguda amb el nom de Consuelo. El governador civil de Barcelona ordena a l'alcalde de Montseny, Pere Vilajoana, que doni possessió formal d'aquesta mina a Antoni Clavell, veí de Mataró, amb les formalitats previstes al Reglament de mines aleshores vigent. El 17 de juny es va dur a terme la presa de possessió de la mina, segons consta en un altre document que diu textualment que, davant testimonis, *"el alcalde ha tomado de la mano al propietario y le ha investido de la posesión corporal real actual o quasi de la mina; y en señal de ello el señor requirente ha cogido un puñado de tierra y la ha esparcido por los cuatro puntos cardinales [...]"*. Curiosament (o no) d'aquesta mina no se n'ha sentit a parlar mai més, ni cap document municipal acredita la seva posada en explotació efectiva o si ni tan sols es van fer treballs de prospecció.

Anys més tard, al voltant del 1900, la mateixa documentació municipal recull una sèrie d'escrits del districte miner sotmetent a informació pública

una colla de mines, sol·licitades per uns quants peticionaris no originaris ni residents al poble. Cal fer, però, una observació prèvia. Precisament aquell mateix any, la Diputació de Barcelona expressava als ajuntaments de la província la seva preocupació per la crisi industrial de Catalunya i pel nombre de fàbriques que tancaven, i demanava als alcaldes que enviessin una relació de les indústries existents al seu terme, explicant si totes elles funcionaven i el nombre d'obers que hi treballaven. Era, per tant, una època de recessió econòmica.

Doncs bé, com apuntàvem, en aquest mateix any van tenir entrada a l'Ajuntament de Montseny diversos edictes per exposar al públic en relació a una sèrie de peticions mineres. Són aquestes: mines de plom Asunción, Serafina, Antonieta i Teresa, registrades per Josep Jaume Vinardell; mina de coure i ferro, també de nom Asunción, registrada pel mateix sol·licitant, que igualment havia registrat una mina de plom i sofre de nom Rosita i una de coure amb el nom de Joaquín. I tot plegat es fa a una velocitat prou vertiginosa: durant el segon semestre de l'any, en l'espai de temps que va de mitjans d'agost a finals de novembre.

Però la febre minera d'aquest senyor no va acabar aquí. L'any següent, el 1901, s'envià la documentació corresponent a dues noves preteses explotacions: la Francisco i la José, ambdues també de plom. No creiem que l'Ajuntament s'afanyés gaire a complir amb allò que li demanava el districte miner, ja que aquest va insistir, mesos més tard, que havia de remetre-li les al·legacions que s'haguessin presentat i tornar-li l'expedient.

Vista general de Montseny a mitjans del segle XX

A l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona consta també que, durant el mateix any 1901, Josep Jaume Vinardell havia sol·licitat una concessió minera (amb el nom de Marina) a Sant Esteve de Palautordera, prop de Can Surell. En aquest cas el mineral era grafit. I al mateix arxiu es guarda la sol·licitud, presentada l'any 1902, de devolució del dipòsit i cancel·lació de la concessió de les mines Francisco i José a què abans ens hem referit, feta pels pares i hereus de Josep Jaume Vinardell, ja que aquest havia mort. L'Administració va denegar la devolució del dipòsit, perquè no s'havien pagat encara els drets reials. Aquesta darrera documentació ens permet, a més, situar les mines. La José era als llocs coneguts com el sot de la Font, l'Auladell i el sot del Raurell. La Francisco es trobava a la Tria, el Baiés i el Cot.

Suposem que el mateix destí devien tenir la llarga llista de mines legalitzades pel difunt. Però en aquells anys no van ser les úniques sol·licitades. Així, el 1902 té entrada a l'Ajuntament de Montseny un altre expedient del districte miner referent a una mina de coure (Mexicana) i també a "altres" mines (ometent el nom del mineral) registrades per José Romano Puizón. I el 1904 trobem una altra mina, la Sant Marçal, en aquest cas de coure.

El 1906, les peticions tornen a ser nombroses i variades: una mina de plom (la Pepeta) registrada per Pere Calvet i Jané; dues de ferro (la Delfineta II i la Dolores) registrades, respectivament, per Joaquim Moret Antoja i Miquel Puig Amat, el qual, per la seva banda, uns mesos abans havia registrat una mina de coure, la Rosita.

Tota aquesta multitud de sol·licituds fa referència només a Montseny, però en altres pobles hi ha també més peticions d'explotacions mineres: a Campins, per exemple, el 1890 es parla d'una mina de lignit (la Pilar), i d'una de "petroli" (l'Esperanza) l'any 1901. A Gualba, per altra banda, l'any 1901 consten diversos expedients per explotar mines de ferro.

Però per què es va produir aquesta febre pels minerals al Montseny durant els primers anys del segle xx? És fruit de la casualitat o hi ha alguna raó? Enmig de tants expedients de sol·licitud de concessions mineres, els lligalls 2505, 2506 i 1714 de l'esmentat Arxiu de la Diputació de Barcelona contenen una possible explicació a aquesta proliferació d'expedients. Així, en un document de l'any 1899 el diputat senyor Espinós insta la reforma de la Llei de mines, que era de finals del 1868, sobre la base d'uns arguments que diuen textualment: "[...] *Hace tiempo que la propiedad rural sufre una verdadera calamidad con el afán de lucro despertado, no siempre legítimo, en algunos pidiendo concesiones mineras que, en la mayoría de los casos, no tienden al objeto para el que se solicitan sino con el fin de apoderarse del dominio del agua que se encuentra en el subsuelo de las fincas, del cual no se conceptua dueño a los propietarios de éstas, y exigir primas a los propietarios a los que se perjudica [...]*". A con-

tinuació, el diputat sol·licita la reforma de la legislació aleshores vigent *"en el sentido que no se considere propiedad del concesionario de una mina el agua que se encuentre en ella, así como que se declare al propietario de la finca dueño absoluto tanto del suelo como del subsuelo de la misma"*.

L'escrit continua explicant que, legalment, l'aigua que troba un miner és de la seva propietat, i això dóna lloc a la temptació d'obtenir concessions, per exigir primes als qui tenen concessions d'aigua per a reg i altres usos, tot i que reconeix que la Diputació de Barcelona *"ha sido parca en conceder concesiones mineras con lo que ha evitado abusos"*.

I en el mateix sentit que hem exposat, i fent-se ressò de l'opinió expressada pel diputat senyor Espinós, la Comissió de Foment de la Diputació (formada pels senyors Casanovas, Almeda, Sala Cambra, Mir i Buigas) el 20 de desembre de 1899 va acordar proposar al ple d'aquest organisme prendre l'acord d'enviar una instància al ministre de Foment demanant la presentació d'un projecte de llei que derogués els articles 28 de la Llei de mines i 26 de la Llei d'aigües, els quals disposaven que els concessionaris titulars d'explotacions mineres tenien la propietat de les aigües trobades en les seves explotacions i, en cas que de moment aquesta derogació no fos possible, presentés almenys un projecte de llei que, com a tràmit previ a l'obtenció de qualsevol concessió minera, exigís al peticionari la demostració de l'existència real del mineral que pretengués explotar.

El dictamen d'aquesta Comissió de Foment és prou explícit a l'hora de desemascarar els interessos dels qui pretesament volien explotar les mines: *"Que no exista el mineral qué importa, si lo que los peticionarios pretenden en realidad de verdad son las aguas subterráneas y su única mira es amenazar al dueño del suelo, ya con destruirle la feracidad de su finca, ya con las mermas o distracción de las aguas de que disfruta en fuerza de derechos legítimamente adquiridos [...]"*.

I la mateixa comissió explica que l'origen del problema rau en el fet que el titular de la mina no té l'obligació de demostrar l'existència de mineral ni la d'explotar la mina, ja que l'únic motiu que li pot fer caducar la concessió és la manca de pagament del cànon que li ha estat imposat per l'Administració.

N'hi ha prou, doncs, amb els textos que acabem de referenciar per trobar l'explicació de per què als voltants de l'any 1900 van esdevenir tan nombrosos (i de minerals tan diversos) les peticions d'explotacions mineres al Montseny, una zona pobra en recursos minerals però on des de sempre s'ha lluitat per un bé preciós i generador de riquesa: l'aigua. Aquesta aigua, des de temps molt antics, era aprofitada al Montseny per regar i fer funcionar molins, però al voltant del 1900, a més, es veia com a font d'una energia a les beceroles de la seva explotació: l'energia elèctrica.

FONTS CONSULTADES:

Arxiu Municipal de Montseny.

Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (Mines. Lligalls 2505, 2506 i 1714).

Arxiu Municipal de Gualba.

Arxiu Municipal de Sant Esteve de Palautordera.

BIBLIOGRAFIA

Salvador LLOBET, *El medi i la vida al Montseny*. Granollers, 1990 (reedició).

J.M. RUEDA i J. TURA, *El Montseny. Quaderns de la Revista de Girona*, núm. 58.

J.M. PANAREDA, *Itinerari geogràfic al Montseny*. Barcelona, 1980.

Núria MAYNOU, *El patrimoni industrial del Vallès Oriental*. Granollers, 2001.